

sát. Pár évvel idősebb kortársának, Orlai Petrics Somának Miltonja 1862-ből felépítésének világosságával, hangulatának nyugodt egységével s a mozdulatok kifejező erejével a Munkácsy mellett is figyelmet érdemlő alkotás.

Sokan állnak meg nagy csodálkozással Benczúr Gyulának müncheni éveiből való „Du Barry grófnő és XV. Lajos” című képe előtt (1874.). Nos, ez a kép egyike a mester amaz alkotásainak, amelyek kétségessé tehetnék az egyoldalúan túlzó és kissé tán elfogult hazai kritika magasztalásait. Drága kosztümöknek, selyemnek, bibernak gazdagon pompázó, bravúros megfestése e kép, amely a külsőségeknek minden pompája ellenére is hidegen hagy. Annál jobban megragad a művészi ösztön intuitív ereje, a meglátás eredetisége, a hangulat mélysége, a színfelfogás és ecsetkezelés sajátosan egyéni megnyilatkozása Munkácsy Mihály kiállított képein. „Mozart halála”-nak Kaszab Aladár tulajdonában levő változata került kiállításra. Befejezett kompozíció, sötét, meleg színek, finom tónusegység, melyből enyhén világít ki az ülő főalak széktámlájához támaszkodott párna fehér színe. És ez az alak Munkácsy jellemző erejének egyik remeke. Lehanyatló balja nem bírja már a hangjegyzeteket, taktust vezénylő jobb kezét fáradtan emeli — minő finom és kifejező e kéz! — de arcán és tekintetében ott él még a művész egész lelke: ihletett pillanatok mélységes hangulata. S a lélekmeglátásnak és emberábrázolásnak ez az ereje jelenti Munkácsy művészetének nagyságát.

Az újabb kritika különös szeretettel fordul a mester tájképei felé, sőt hajlandó a nagy kompozíciók rovására ezekben látni Munkácsy művészetének igaz értékeit. Nem osztjuk e felfogást a maga feltétlenségében, amely a mának a súlyosabb kompozíció-problémáktól idegenkedő, delikát hatásokat kereső, könnyedebb lelkivilágából nőtt ki. De meg kell állnunk egy pillanatra a mester két tájképe előtt. Mindkettő Courbet hatását mutatja. A dr. Majovszky Pál tulajdonából kiállított „Erdőrészlet” különösen hangulatos alkotása a mesternek: a széles ecsetkezeléssel megfestett lomb elmosódó zöldjébe odavetett

kék színtoltokkal immár modern színproblémák megoldására tesz érdekes és finom kísérletet.

És végül vessünk még egy futó pillantást Deák Ébner Lajos „Szolnoki vásár”-e képre, amelyen a világos alapszínek gyöngéd és halk harmóniájában s a finom szürkés levegőhatásokban igen érdekesen figyelhetjük meg, mint tör fel Bastien-Lepage hatásán keresztül is a mester specifikus magyar érzésvilága a motívum keresetlenségében, a meglátás világosságában s a kifejezésnek nemesen egyszerű eszközeiben. Deák Ébner képe a magyar népiélet ábrázolásában ugyan azt jelenti nekünk, amit a tájképfestésben a magyar föld nagy mestereinek, Mészöly Gézának művészete.

Méltó és nagy elismerés illeti a Képzőművészeti Társulatot, hogy e kiállítást megrendezte. Hadd eszméljünk. Hadd lássa a mának túlkultúrált, nemzetköziséget áhítózó nemzedéke, hogy igazi, nagy, maradó művészet csak a nemzeti lélek legmélyebb gyökereiből nőhet ki, s hogy éppen ez a művészet jelenthet igaz értéket nemcsak egy nemzet kultúrájában, de a nemzetközi viszonylatban is.

Kapossy János.

Az újabb Rousseau-irodalomból.
A genfi óras-családból származó, eléggé kalandos és viharos ifjúságot átélő s aztán egyszerre az irodalom ormaira felhágó, az olvasóközönséget szinte egy csapással meghódító Rousseau, XVIII-ik századi határtalan népszerűsége után, a XIX. század folyamán meglehetősen mostoha megítélésben részesült, legalább is nagy ellenfelével: Voltaire-rel szemben erősen háttérbe szorult. Még szülőhazájában, Genfben is, ahol pedig állandóan ápolták az emlékezetét, 1878-ban, halálának százéves fordulójára alkalmából, tisztelői nem minden aggodalomtól menten merték ezt az évfordulót megünnepelni, s ünnepélyüknek az ellenérzések részéről való megzavarásától tartottak.

Azonban a XX. század kezdetével a kutatók figyelme mindinkább feléje kezd fordulni, mind behatóbban vizsgálat alá veszik életének egyes mozzanatait, amelyekből szellemének fejlődését, alakulását, a lángésznek szinte eruptív kitörését job-

ban meg lehetne érteni. Munkásságának hol egyik, hol másik irányáról (zenész, botanikus, nevelő, politikus stb.) összefoglaló monografiák jelennek meg, — míg végre a *Rousseau-Társaság* alakulása Genfben (1904 őszén) egységesebb irányba tereli, rendszeresebbé teszi ezeket a kutatásokat; a Társaság nemzetközi jellegének megfelelőleg, mind szélesebb körre kiterjeszti a genfi filozófus iránt az érdeklődést, összegyűjtögeti szétszórt leveleit s egyéb, kéziratban lappangó műveit és előkészületeket tesz műveinek teljes, kritikai kiadására. A Társaság több évi munkája — melynek eredményeit *Évkönyvének* (Annales) lapjai tárják elénk — kétségkívül sokat tett a Rousseau iránti érdeklődés fölkeltésére, a közhangulat közböbösségének vagy hidegségének megváltoztatására. E közhangulatnak, amelyet Rousseau lángelméje s minden téren megnyilvánuló eredetisége egyre jobban lenyűgöz, hatalmas megváltozásáról tanuskodtak a születése 200 éves fordulója alkalmából, 1912 június végén Genfben és Párisban rendezett nagyméretű ünnepélyek, amelyeken — élükön az állami hatóságokkal — a társadalom minden rétege részt vett. S emellett tanuskodik az a tény, hogy 1905-től kezdve egyre-másra jelennek meg az életének, irodalmi működésének és hatásának egyes részleteit feltűntető monografiák mellett az összefoglaló, nagyszabású élet- és jellemrajzi művek is.

E nagyszabású művek bevezetésül tekinthető Vallette genfi író „*Jean-Jacques Rousseau Genevois*” című műve, mellyel a genfiak — akik oly sokáig hidegen és egyoldalulag ítélték meg nagy honfitársuk műveit és tetteit — végre irodalmi téren is méltóan lerótták iránta tartozásukat s kimutatták, hogy mi része volt Genfnek, a genfi származásnak, a gyermekkorában magába szívott genfi szellemnek az ő műveiben, az ő jellemének, érzés- és gondolatvilágának kialakulásában, mivel járult Genf vallásos és politikai, erkölcsi és társadalmi légköre Rousseau szellemi nagyságához. Egy másik genfi: Bouvier egyetemi tanár, a Rousseau-Társaság elnöke: „*Jean-Jacques Rousseau*” című művében

nem annyira élet-, mint inkább jellemrajzot akart hősről nyújtani, megvilágítani a pszichológia lámpásával, mai életrajzi ismereteink, esztetikai és erkölcsi felfogásunk alapján az ő élete eseményeinek és irodalmi alkotásainak vezérlő motívumait, uralkodó vonásait.

Részben e genfi művekkel egyidejűleg, részben azok után Franciaországban is több nagyszabású Rousseau-méltatás indult meg. Az egyiknek szerzője a francia Akadémia előkelő essay-írója, a finomtollú és ízlésű kritikus: Faguet, aki nem kevesebb, mint öt kötetben méltatta Rousseau életét, műveit, szellemi, erkölcsi és esztetikai felfogását, a nőkhöz való viszonyát, Molière-rel szemben elfoglalt álláspontját, végül írói művészetét. Köteteit (*La vie de Rousseau, Rousseau penseur, Rousseau et les femmes, Rousseau contre Molière, Rousseau artiste*) nemcsak mi távolállók olvastuk nagy gyönyörűséggel, hanem a Rousseau-Társaság Évkönyve is nagy elismeréssel szólott róluk s azokban a széleskörű tájékozottság, a XVIII. század szellemi életének, irodalmi és erkölcsi viszonyainak alapos ismerete mellett a mélyreható és finom elemzést és a szellemes párhuzamokat emelte ki főerősségei gyanánt.

A másik nagyszabású életrajzot Ducros, az aixi egyetem irodalmi fakultásának dékánja, több becses irodalmi tanulmány szerzője írta; művének (Jean-Jacques Rousseau) első kötete még 1908-ban, második és harmadik kötete pedig 1917–18-ban látott napvilágot. Első kötetét alapos, de Rousseau ellen kissé elfogult munkának találtam; Rousseau műveiről, így az I. és II. Értekezésről írt elemzése alapos hozzáértésről, a tárgy beható ismeretéről tanuskodnak, de Rousseau személynének, irodalmi összeköttetéseknek rajzolásánál nem egyszer túlsötéten színezi hőse jellemét és eljárását. Hogy a genfieknek sem nagy barátja, azt nem egy megjegyzése elárulja. A második és harmadik kötetben, örvendetes meglepetésemre, alig találni valamit ebből az elfogultságból; annak helyét nemcsak teljes tárgyilagoság foglalja el, hanem itt-ott a melegségneg egy-egy sugara is felvilágot tolla alatt, — s végső ítéletével,

hogyan Rousseaut csodálnunk és szánnunk kell, mi is teljesen egyetérthetünk. Míg Rousseau elmezevarát elismeri s pl. Hume-mal szemben való magaviseletét teljesen az ő rovására írja, vagyis Hume-ot Rousseaunak ellene való föllépéséig ártatlannak tekinti, a Mme Macdonald nagy zajt csapott fölfedezését értéktelennek nyilvánítja (ugyan ki fog ma Rousseau megítélésénél a d'Épinay-né emlékiratai nyomán elindulni?) s a Rousseau ellen szőtt állítólagos összeesküvést is légből kapott fölvetésnek nevezi és Grimmet, Diderot-t melegen védelmezi. Tüzetesen szól Rousseau vallásos fejlődéséről s ebbeli előadását teljes megértés, elfogulatlanság és helyes méltatás jellemzi; szép a *Vallomások* fejtegetése is, ellenben az *Emil* ismertetése kissé sovány, több benne a vitakozás, mint az elemzés és bírálat. A Môtiers-ben töltött 3 esztendőről szóló fejezet Rousseau ekkori élményeinek több fontos pontját hallgatással mellőzi, így mit sem szól a budai Sauttersheimmal, a berni Bondeli Juliával, a zürichiekkel, a korzikaiakkal való összeköttetéseiről, Rey látogatásáról, az aixi fürdőbe tervezett kirándulásáról, Württemberg herceggel való összeköttetéséről stb. Hátrahagyott művei közül egy szóval nem méltatja, sőt nem is említi *Botanikai leveleit* és *Botanikai szótárát*; a *Zenei Szótárnak*, valamint *Levelezésének* összefoglaló méltatása is hiányzik, pedig egy ilyen nagyterjedelmű, csaknem 1200, nagy 8-rét lapra terjedő életrajznak élete minden jelentősebb mozzanatát, irodalmi munkássága minden fontosabb alkotását föl kellene ölelnie.

De e kis szépségfoltok, valamint itt-ott előforduló kisebb ellenmondásai, illetőleg tolhíbai nem ronthatják le a nagy mű érdemét; ez a tartalmas, mélyenjáró, szépen kidolgozott munka a Rousseau-irodalomnak kiváló gazdagodását jelenti, általa Franciaország végre méltó Rousseau-életrajzhoz jutott.

A harmadik nagyszabású mű Masson fribourgi egyetemi tanárnak Rousseau vallásáról (La religion de Rousseau) írt háromkötetes, nagyon értékes doktori dolgozata, s „A szavojai vikárius hitvallásának” ugyancsak Masson által szerkesz-

tett kritikai kiadása bevezetéssel, jegyzetekkel, amelyet az *Annales* a francia kritika csodálatraméltó monumentumának nevez, — tehát a Rousseau vallásos felfogásáról, vallásos fejlődéséről, vallásos megnyilatkozásairól négy kötet munka. Ha tudjuk, hogy Fribourg szigorú kath. felfogású egyetem s Masson mint ennek tanára vállalkozott hőse genfi kálvinista hitvallásban gyökeredző, nagyon is szabad szellemű vallásos felfogásának ismertetésére és méltatására, s ha számba vesszük, hogy hosszú és tüzetes vizsgálat után arra a végső eredményre jut, hogy a XVIII. század hitetlen filozófiája elleni reakció, a XIX. század elején megindult vallásos restauráció *Emil*ben, a *Szavojai vikárius hitvallásában* szólal meg először s innen indul el diadalmas útjára: Masson művét nem fogjuk eléggé magasra értékelhetni. Masson 1916 tavaszán a harctéren esett el s a Sorbonne egy hóval utóbb, ünnepség keretében, e nagyszabású műve alapján, summa cum laude doktorrá avatta.

Az *Annales*, melynek 13 kötetében mélyreható, finom tanulmányok érdekes, új adalékokkal és szellemes kritikákkal váltakoznak, ma is elsőrendű szellemi csemegéi nemcsak a nagy író és gondolkodó tisztelőinek, hanem az irodalmi eszmék és értékek minden megbecsülőjének. Sajnos, mind nehezebben tudunk hozzájuk jutni.

Rác Lajos.

Wilde Oszkár és a mai olvasóközönség. (Oscar Wilde: 1. *Az eszményi férj*. Színjáték. Fordította Hevesi Sándor. — 2. *A boldog herceg és más mesék*. Költemények prózában. Ford. Bálint Lajos. — 3—4. *Dorian Gray arcképe*. Ford. Kosztolányi Dezső. Két kötet. — 5. *Lord Arthur Savile bűne*. Ford. Bálint Lajos. *A cantervillei kísértet*. Ford. Király György.) — A *Genius* könyvkiadóvállalat „miniatűr-sorozatában” Wilde Oszkár összes műveinek magyar fordítását kapjuk. A kiadócég 1922-iki prospektusa tíz kötetecskéről számol be s ezek közül a fentjelzett öt darab került újabban kezünkbe.

E csinos, sőt kecses zsebkiadás csak olyan műveket ölelhet fel stíluszerűen, amelyekben a szerző aránylag szűk helyen birkózik meg